

Regentenzaal, Balzaal of Paleis der Staten-Generaal?

De plaats van het Nederlandse parlement in de negentiende eeuw

DIEDERIK SMIT

The importance of history. The location of Dutch parliament in the 19th century

For centuries the Binnenhof in The Hague has been the central place of government in the Netherlands. However, since the dawn of the nineteenth century both the historical buildings of the Binnenhof and the place itself have been under discussion, and several proposals were made to restructure the complex. This article focuses on the debates concerning the place of the Dutch parliament from the Napoleonic era until the late nineteenth century. It shows why the parliament buildings were disputed in the first place, but also makes clear why the Binnenhof was eventually seen as a quintessential product of Dutch political culture.

Wanneer men denkt aan de plaats van het Nederlandse parlement in de negentiende eeuw, dan denkt men aan het Binnenhof. De Staten-Generaal en het historische complex in Den Haag zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het is ook vrijwel onmogelijk zich een voorstelling te maken van de Tweede Kamer in deze tijd, zonder het beeld op te roepen van de oude vergaderzaal op Binnenhof 1A: de voormalige balzaal van het Stadhouderspaleis met zijn kenmerkende groene bankjes, die beeldbepalend zou blijven voor de Nederlandse volksvertegenwoordiging tot de verhuizing van de Tweede Kamer aan het eind van de twintigste eeuw. Deze sterke verbondenheid geldt evenzeer voor de Eerste Kamer. Hoewel de senaat pas halverwege de negentiende eeuw de voormalige vergaderzaal van de Staten van Holland betrok, is ook deze ruimte bij uitstek een plek die met ons parlement zal worden geassocieerd. Niet in de laatste plaats omdat menig senator in Nederland bijzonder trots is op zijn onderkomen en niet zal nalaten te vertellen dat hij vergadert in één der oudste parlementaire vergaderzalen ter wereld.

Door de nauwe band tussen het Binnenhof en de Eerste en Tweede Kamer is de plaats van het parlement in Nederland tegenwoordig haast een vanzelfsprekendheid. Toch blijft het Binnenhof welbeschouwd een opmerkelijke plaats, zeker wanneer je het complex vergelijkt met nationale bestuurscentra elders in de wereld. Ten eerste is het Binnenhof de enige plek in de westerse wereld waar regering en parlement niet in de hoofdstad van het land zetelen, maar in een plaats daarbuiten. Daarnaast was het Binnenhof lange tijd één van de weinige plekken waar zowel het parlement, de regering als de belangrijkste gerechtelijke instellingen onderdak vonden. Gedurende een aanzienlijk deel

van de negentiende eeuw waren dus alle politieke machten in één en hetzelfde complex verenigd. Tenslotte is het Haagse Binnenhof ook nog eens één van de oudste nog in gebruik zijnde bestuurscentra ter wereld en heeft het complex bovendien veel van zijn oorspronkelijke vorm en vroegmoderne uiterlijk behouden. In plaats van de neoclassicistische parlamentsgebouwen die in talloze Westerse hoofdsteden te vinden zijn, lijkt het Binnenhof niet op een Griekse tempel, maar eerder op een kruising tussen een middeleeuws kasteel en een verzameling Hollandse grachtenpandjes.

De vraag die zich aandient, is dan ook waarom men in de negentiende eeuw heeft vastgehouden aan deze plaats, en of de eigenaardige fysieke omgeving van het Nederlandse parlement misschien samenhangt met een specifieke politieke cultuur. Sinds de zogenaamde *spatial turn* aan het einde van de vorige eeuw is immers op overtuigende wijze aangetoond dat regerings- en parlamentsgebouwen niet enkel onderdak bieden aan de verschillende politieke instellingen, maar tevens een duidelijke symbolische waarde hebben en een essentieel onderdeel vormen van de politieke cultuur. Waar studies in het verleden de gebouwen enkel vanuit een kunsthistorische invalshoek beschreven en de politieke geschiedenis vooral beperkt bleef tot een geschiedenis van de instellingen, trachten historici tegenwoordig ruimte en politieke praktijk meer met elkaar in verband te brengen.

In het geval van het onderzoek naar parlamentsgebouwen kwam de aandacht aanvankelijk echter nog niet zozeer van historici, maar vooral uit de hoek van de sociale wetenschappen. Met name in de Angelsaksische wereld verschenen in de jaren tachtig en begin jaren negentig op dit terrein enkele interessante studies. Voorbeelden zijn onder meer de politicoloog Charles T. Goodsell in zijn artikel *The Architecture of Parliaments. Legislative houses and political culture*, Harold D. Laswell met *The Signature of Power* en Lawrence J. Vale met zijn boek *Architecture, power and national identity*.¹ In hun werk laten deze auteurs onder meer zien dat parlamentsgebouwen door middel van hun ontwerp de mogelijkheid bieden bepaalde wezenlijke waarden uit te dragen aan de buitenwereld. Door solide, monumentale bouw wordt bijvoorbeeld uitdrukking gegeven aan het permanente karakter van het parlement. Kracht, ontzagwekkendheid en stabiliteit roepen het beeld op van een blijvende gelegitimeerde macht, terwijl de aan de architectuur van Oudheid ontleende friezen en zuilen refereren aan idealen als evenwichtigheid, redelijkheid en orde. Vooral deze classicistische stijl, met zijn krachtige symmetrische façades, komt in bovengenoemde werken uitgebreid aan de orde. Aan de hand van sprekende voorbeelden laten de auteurs zien dat veel parlamentsgebouwen uit de negentiende eeuw het product waren van verlicht-liberale ideeën en beschouwd kunnen worden als een typische reflectie van de destijds heersende opvattingen

1 Charles T. Goodsell, 'The architecture of parliaments. Legislative houses and political culture', *British Journal of Political Science* 18 (1988) 287-302; Harold D. Laswell, *The signature of power. Buildings, communication and policy* (New Brunswick 1979), Lawrence J. Vale, *Architecture, power and national identity* (New Haven 1992).

over democratie, de functie van de volksvertegenwoordiging en de relatie tot de uitvoerende macht. De gebouwen zijn in hun ogen dan te beschouwen als een afspiegeling van de bestaande politieke orde.²

Eenzelfde gedachte is te vinden in de enige twee werken die in de jaren tachtig over het Binnenhof verschenen: de bundel *Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum* en het artikel 'Het verband tussen bouw en boodschap' van oud-Kamerlid Theo Brinkel.³ Eerstgenoemde richt zich vrijwel volledig op het ancien régime en beschrijft aan de hand van een reeks bijdragen de bouwkundige geschiedenis van het complex vanaf de late middeleeuwen. Hoewel de bundel een overwegend kunsthistorische invalshoek heeft, geven de artikelen een aardige indruk van de ontstaansgeschiedenis van de belangrijkste gebouwen op het Binnenhof in relatie tot de ontwikkeling van het bestuur in de vroegmoderne tijd. Het artikel van Theo Brinkel gaat meer expliciet in op de relatie tussen de architectuur en het politieke systeem, maar richt zich in het geval van het Binnenhof hoofdzakelijk op de eigentijdse nieuwbouw. Zo laat hij zien dat het ontwerp van Pi de Bruijn voor het nieuwe gebouw van de Tweede Kamer in meerdere opzichten een uitdrukking is van het huidige democratische bestel in Nederland, waar transparantie, overleg en coalitieregeringen centraal staan.

Opvallend is dat zowel de bundel als het artikel van Theo Brinkel vrijwel volledig voorbij gaan aan het Binnenhof in de negentiende eeuw. Waar wetenschappers als Goodsell en Vale juist veel aandacht hebben voor deze eeuw, ligt de nadruk in deze publicaties voornamelijk op het *ancien régime* en de twintigste eeuw. De tussenliggende periode wordt genegeerd. De verklaring voor deze verwaarlozing van de negentiende eeuw lijkt te liggen in de opmerkelijke continuïteit die de plaats van het Nederlandse parlement in de deze periode kenmerkt. Hoewel het land gedurende de negentiende eeuw grote staatkundige veranderingen doormaakte, wist het politieke toneel in Nederland zijn vroegmoderne karakter immers grotendeels te behouden. De centrale gedachte van bovengenoemde werken dat een parlamentsgebouw beschouwd kan worden als de afspiegeling van het politieke systeem lijkt in het geval van het negentiende-eeuwse Binnenhof dan ook moeilijk houdbaar.

Alternatieven om de relatie tussen ruimte en politiek te onderzoeken bleven echter lange tijd uit. Pas toen de *spatial turn* geleidelijk aan ook binnen de historische wetenschap voet aan de grond kreeg, kwam de thematiek opnieuw in de belangstelling en verschenen er een aantal interessante werken die op een andere manier naar de betekenis van parlamentsgebouwen keken. Anders dan bovengenoemde werken uit de jaren tachtig richtten deze studies zich niet zozeer op de concrete architectuur van de gebouwen, maar veeleer op de wis-

2 O.a. Laswell, *The signature of power* en Goodsell, 'The architecture of parliaments'.

3 R.J. van Pelt en M.E. Tiethoff-Splithoff (red.), *Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum* (Dieren 1984) en Theo Brinkel, 'Het verband tussen bouw en boodschap. Over architectuur en inrichting van parlamentsgebouwen' in: Hans Righart (red.), *De zachte kant van de politiek. Opstellen over politieke cultuur* (Den Haag 1990) 151-165.

selwerking tussen de ruimte en haar gebruikers.⁴ Het statische verband tussen architectuur enerzijds en politiek anderzijds maakte daarbij plaats voor een meer historiserende kijk op parlamentsgebouwen, waarbij vooral het concrete gebruik van de gebouwen en de ideeën over de inrichting van de ruimte centraal stonden. In tegenstelling tot de eerdere publicaties bood deze benadering bovendien tevens ruimte voor meer historische verankerde parlamentsgebouwen, zoals het negentiende-eeuwse Binnenhof.

Een fraai voorbeeld van een dergelijke visie op de plaats van het parlement is te vinden in het lezenswaardige proefschrift van Jouke Turpijn, *Mannen van Gezag. De uitvinding van de Tweede Kamer*, dat verscheen in 2008.⁵ Met name in het derde hoofdstuk van dit boek, dat Thorbeckes beeld van ‘het ideale parlement’ behandelt, gaat de auteur expliciet in op het verband tussen ruimte en gebruik. Aan de hand van een nauwgezette reconstructie van de debatten over het plan voor een zogenaamd Paleis der Staten-Generaal in de jaren 1860, toont hij aan dat het historische complex in deze tijd allerm minst een vanzelfsprekendheid was. Zo had met name Thorbecke zelf duidelijke ideeën over de relatie ruimte-politiek en wilde hij het bestaande Binnenhof maar al te graag vervangen door moderne nieuwbouw. Daarnaast laat Turpijn ook goed zien hoe de discussie over het nieuw te bouwen parlamentsgebouw vervolgens al snel de inzet wordt van een politiek steekspel tussen voor- en tegenstanders van het Paleis. Een strijd die uiteindelijk in het voordeel van laatstgenoemde partij zal worden beslecht.⁶

Met betrekking tot de plaats van het Nederlandse parlement is de verdienste van *Mannen van Gezag* vooral het feit dat het boek duidelijk laat zien dat de parlamentsgebouwen in de tijd zelf wel degelijk ter discussie stonden en bovendien de inzet waren van een politiek debat over de positie van het parlement binnen het landsbestuur.⁷ De vraag waarom de regering uiteindelijk vasthoudt aan het vroegmoderne complex komt in het werk Turpijn echter niet zozeer aan de orde. Hij plaatst de mislukking van de nieuwbouwplannen in de context van het stuklopen van Thorbeckes idealen op de parlementaire praktijk van de negentiende eeuw, maar verklaart daarbij niet waarom het vroegmoderne complex juist wel goed bij die parlementaire praktijk zou passen.⁸ Dit komt vooral doordat de auteur zich voornamelijk beperkt tot de debatten uit jaren 1860. Turpijn is met name geïnteresseerd in de visie Thorbecke die achter de nieuwbouwplannen schuilgaat en laat eerdere en latere discussies over de gebouwen

4 Zie onder andere de publicaties van Andreas Biefang over de Duitse Rijksdag. Andreas Biefang, *Die andere Seite der Macht. Reichstag und Öffentlichkeit in ‘System Bismarck’, 1871-1890* (Düsseldorf 2009) en Andreas Biefang, *Bismarcks Reichstag. Das Parlament im Leipziger Strasse* (Düsseldorf 2002).

5 Jouke Turpijn, *Mannen van gezag. De uitvinding van de Tweede Kamer, 1848-1888* (Amsterdam 2008).

6 Turpijn, *Mannen van gezag*, 82-90.

7 Een punt dat een jaar eerder ook al door Remieg Aerts, hoogleraar politieke geschiedenis te Nijmegen ter sprake was gebracht: Remieg Aerts, ‘Op gepaste afstand. De plaats van het parlement in de natievorming van de negentiende eeuw’, *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2007* (2007) 25-42, aldaar 36.

8 Turpijn, *Mannen van gezag*, 90.

op het Binnenhof dan ook grotendeels buiten beschouwing.

Een meer diachroon overzicht van de betekenis van de parlamentsgebouwen op het Binnenhof biedt de bundel *Van Torentje tot Trêveszaal. De geschiedenis van de noordzijde van het Binnenhof* die drie jaar na het proefschrift van Turpijn verscheen.⁹ Hoewel deze bundel zich primair richt op de geschiedenis van de regeringsgebouwen langs de Hofvijver, bevat zij ook enkele interessante bijdragen die meer inzicht geven op de plaats van het Nederlandse parlement in de negentiende eeuw. Zo schetst Jan Hein Furnée in zijn bijdrage hoe het Binnenhof zich in de negentiende eeuw ontwikkelde van een tamelijk gesloten complex tot een plaats die sterk verweven was met het publieke leven. Hij laat zien dat de aanwezigheid van de Staten-Generaal in dit proces een grote rol speelde.¹⁰ Zo trokken hun vergaderingen journalisten, toeschouwers en dagjesmensen naar Den Haag en gaf de aanwezigheid van het parlement aanleiding gaf tot demonstraties op en rond het Binnenhof. Doordat Furnée de gehele eeuw behandelt, biedt zijn bijdrage bovendien voor het eerst een beeld van de vroege negentiende eeuw, een periode waarin het lot van het historische complex eveneens zeer onzeker was. Zo verloren de gebouwen niet alleen korte tijd hun politiek-bestuurlijke functie, maar werden zij ook in de eerste decennia van de eeuw verschillende keren met afbraak bedreigd.¹¹

Ook het artikel van Wessel Krul in *Van Torentje tot Trêveszaal* draagt veel bij aan de kennis van het Binnenhof in de negentiende eeuw. Net als Turpijn behandelt Krul de discussie over de bouw van een Paleis der Staten-Generaal in de jaren 1860. Anders dan in *Mannen van Gezag* plaatst Krul het debat echter in een lange traditie van opeenvolgende bouwplannen op het Binnenhof, die begint na de grondwetswijzing van 1848 en pas eindigt in de twintigste eeuw. In een nauwgezette reconstructie geeft hij weer hoe het ene bouwplan op het andere volgde en architecten en opdrachtgevers het maar niet eens konden worden over de te bouwen stijl.¹² Ondanks dat Krul het debat vooral uit een cultuurhistorische invalshoek bekijkt en geen direct verband legt met de heersende politieke cultuur, verschaft het artikel ook enkele aanknopingspunten die een nieuw licht kunnen werpen op de politieke betekenis van de parlamentsgebouwen. Zo is met name Kruls conclusie, dat de uiteindelijke restauratie van de gebouwen en het behoud van het vroegmoderne complex gezien moet worden als een ‘democratisch’ compromis dat verschillende conflicterende architectonische visies samenbracht, in dit kader een bijzonder interessant gegeven.¹³

Dankzij publicaties als *Mannen van Gezag* en *Van Torentje tot Trêveszaal* is het negentiende-eeuwse Binnenhof de afgelopen jaren nadrukkelijk als onder-

9 Diederik Smit en Henk te Velde (red.), *Van Torentje tot Trêveszaal. De geschiedenis van de noordzijde van het Binnenhof* (Den Haag 2011).

10 Jan Hein Furnée, ‘De toegang tot het Binnenhof. Verkeer, vertier en politiek theater in de negentiende eeuw’, in: Smit en Te Velde (red.), *Van Torentje tot Trêveszaal*, 155-184.

11 Furnée, ‘De toegang tot het Binnenhof’, 156-158.

12 Wessel Krul, ‘Grote gebaren en een compromis. Bouwplannen op het Binnenhof, 1848-1914’, in: Smit en Te Velde (red.), *Van Torentje tot Trêveszaal*, 209-232.

13 Krul, ‘Grote gebaren en een compromis’, 232.

zoeksobject op de kaart gezet. Door de nadruk te verleggen van de architectuur van de parlementsgebouwen naar de discussies over de architectuur hebben beide werken overtuigend aangetoond dat het vroegmoderne Binnenhof gedurende vrijwel de gehele negentiende eeuw als plaats omstreden was. De gedachte dat de architectuur van parlementsgebouwen gezien kan worden als afspiegeling van de heersende politieke cultuur werd daarbij grotendeels losgelaten. Sterker nog, beide werken laten door hun meer historische benadering juist zien dat zowel architecten als parlementariërs het Binnenhof vooral als een plek van het verleden beschouwden. Zowel op dit punt als op vele andere heeft het historisch onderzoek van de afgelopen jaren naar het negentiende-eeuwse Binnenhof dan ook grote verdiensten geleverd. Was de plaats van het Nederlandse parlement in de negentiende eeuw tot voor kort grotendeels *terra incognita*, met dank aan bovengenoemde werken beschikken wij thans een levendig beeld van het Binnenhof in deze periode, met alle discussies over mogelijke nieuwbouw inclusief.

Ondanks deze grote vorderingen, rest echter nog altijd de vraag waarom de regering uiteindelijk besloot vast te houden aan het vroegmoderne setting en of dit besluit misschien toch niet samenhangt met een specifieke politieke cultuur. In het vervolg van deze bijdrage zou ik daarom willen voortbouwen op het onderzoek van de afgelopen jaren en de discussies behandelen die gedurende de negentiende eeuw over de plaats van het Nederlandse parlement zijn gevoerd. Anders dan in de bovenstaande werken zal echter niet zozeer naar de argumenten voor verandering worden gekeken, maar vooral naar de zaken die pleitten voor het behoud van het bestaande Binnenhof. Op basis van deze argumenten zal vervolgens een poging worden ondernomen om het behoud van de historische gebouwen in het licht te plaatsen van een specifieke politieke cultuur. In de conclusie hoop ik op deze manier het oorspronkelijke idee van afspiegeling alsnog de historische praktijk van de negentiende eeuw te verbinden.

Een hofstad naast de hoofdstad

Aan het begin van de negentiende eeuw bestond het Binnenhof reeds vijfhonderd jaar. Oorspronkelijk in de middeleeuwen gesticht als hof van de graven van Holland, was het complex in de loop der eeuwen uitgegroeid tot het belangrijkste bestuurscentrum van de Noordelijke Nederlanden. Zeker ten tijde van de Republiek, toen het Binnenhof onderdak bood aan zowel de Staten van Holland, als de Staten-Generaal en het Stadhoudelijk hof, was de plek het belangrijkste politieke toneel van het land. Het huidige karakter van het complex vindt dan ook voor een belangrijk deel zijn oorsprong in deze tijd. Het pluriforme uiterlijk van de gebouwen, de bescheiden uitstraling en neutrale ligging van Den Haag te midden van de andere Hollandse steden pasten destijds prima bij de gedecentraliseerde politiek van de Republiek, waar de macht in de eerste plaats

op lokaal niveau lag en de soevereiniteit op federaal niveau werd gedeeld.¹⁴

Na 1800 kwamen de verhoudingen echter anders te liggen. Hadden de Bataafse revolutionairen nog brutaal hun vergadering belegd in het paleis van de stadhouder, tijdens de inhuldigingsceremonie van Lodewijk Napoleon als koning van de nieuwe eenheidsstaat in het jaar 1806 werd pijnlijk duidelijk dat de nieuwe Franse machthebber de situatie als een vervelende anomalie beschouwde. Hoewel de plechtigheid wel op het Binnenhof plaatsvond en de lokale notabelen reeds de verwachting hadden uitgesproken dat het hof ook als residentie in gebruik zou blijven, sprak de koning zelf vooral over zijn grote genegenheid jegens Amsterdam.¹⁵ In zijn ogen verdiende de grootste en in economisch opzicht belangrijkste stad van het land het om voortaan de formele hoofdstad van het land te zijn. Amper een maand na zijn aantreden liet hij dan ook de Spaanse vaandels, die in de Tachtigjarige Oorlog waren buitgemaakt en ruim twee eeuwen de Grote Zaal van het Binnenhof hadden gesierd, weghalen en overbrengen naar Amsterdam.¹⁶ Enkele maanden later volgde de Koning zelf: na eerst korte tijd zijn intrek te hebben genomen in Utrecht, verplaatste Lodewijk begin 1808 het gehele landsbestuur naar Amsterdam. Zelf nam hij intrek in het stadhuis op de Dam dat met zijn classicistische gevels goed aansloot bij de op dat moment in Frankrijk zo populaire Empirestijl. De andere bestuursorganen kwamen elders in de stad terecht, maar wel in de directe nabijheid van het paleis. Zo eindigde onder meer het Wetgevend Lichaam, de uitgekleden opvolger van de Bataafse parlementen, uiteindelijk in de Regentenzaal van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis.¹⁷

Zowel in 1808 zelf als achteraf in zijn memoires heeft Lodewijk Napoleon de verplaatsing van het nationale bestuurscentrum uitgebreid beargumenteerd. Onder meer door te wijzen op de betere geografische ligging van Amsterdam, de economische importantie van de stad en het belang van de nationale veiligheid. Ook de totstandkoming van de eenheidsstaat wordt door hem enkele keren als argument aangehaald.¹⁸ Minstens zo interessant als zijn beweegredenen

14 Zie onder andere Maurits Ebben, 'De Staten-Generaal. Twee eeuwen te gast bij de Staten van Holland', in: Smit en Te Velde (red.), *Van Torentje tot Trêveszaal*, 45-71.

15 'Aanspraak gedaan door Zijne Majesteit den Koning van Holland in de plegtige zitting Hunner Hoog Mogenden, van heden den 23 Junij', in: *Beknopte geslacht, levens en karakterschets van Hunne Majesteiten Louis Napoleon Buonaparte, Eerste Koning van Holland en van hoogstdezelfs Koninglyke gemalin Hortense Eugenie Beauharnais, benevens eene verzameling van authentieke berichten van de plegtigheden en aanspraken gedaan by de aanvaarding van hoogstdezelfver regeering* (Amsterdam 1806) 73.

16 Z.A., *Echte en naauwkeurige beschrijving der plegtige overbrengst en optocht der zegeteekenen, overgebracht van de groote Loterij-zaal in Den Haag, in een der vertrekken van het stadhuis te Amsterdam, het welk plaats heeft gehad op den eersten van oogstmaand van den jare MDCCCVI* (Amsterdam 1806).

17 J. Roelevink, 'Hete adem en koude kermis. De werkomstandigheden van de ambtenaren van de secretarie van Staat van Lodewijk Napoleon', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 117 (2002) 1-24 en S.J. Fockema Andreae en H. Hardenberg (red.), *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden. Van statenvergadering tot volksvergadering* (Assen 1964) 167.

18 Louis Bonaparte, *Documens historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande*, deel II (Parijs 1820) 32-33.

zijn echter de eigentijdse pamfletten die de verhuizing van commentaar voorzien. Deze veelal anonieme geschriften tonen zich over het algemeen positief over de verhuizing. Ook zij zien de verplaatsing als in de eerste plaats als een gevolg van de nieuwe politieke orde: Zo was namelijk ‘zoo lang in het land een foederatief gouvernement bestondt, geene hoofdstad nodig geweest, [omdat] in elke provincie de voornaamste stad de hoofdstad derselve en de residentie der provinciale regering was’. In het nieuwe Koninkrijk hoefde men echter geen rekening meer te houden met de onderlinge verhoudingen tussen steden en gewesten, maar diende men te streven naar een krachtig gecentraliseerd gezag, dat rustte op een sterke nationale economie. De keuze van Lodewijk Napoleon om juist Amsterdam tot hoofdstad van het Koninkrijk te maken, lag volgens de pamflettist dan ook zeer voor de hand en sloot bovendien aan bij een internationale ontwikkeling. Waren in Frankrijk, Spanje en Pruisen immers de landsbesturen ook niet recentelijk verplaatst van de koninklijke hoven in Versailles, El Escorial en Potsdam naar de stadscentra van Parijs, Madrid en Berlijn?¹⁹

Op basis van de pamfletten kan dan ook gesteld worden dat schijnbaar weinigen de verhuizing naar Amsterdam betreurden. Ditzelfde gold overigens ook voor de ambtenaren die op het Binnenhof werkzaam waren. Hoge ambtenaren als Johannes Goldberg en Alexander Gogel, die hun nieuwe departementen her en der in het complex hadden moeten onderbrengen, ontbrak het vaak aan elk comfort en zij klaagden dan ook steen en been over lekkage, kou en slechte ventilatie.²⁰ Eigenlijk de enigen die de verhuizing van de regering betreurden, waren de inwoners van Den Haag, die vreesden dat zij aanzienlijke inkomsten zouden mis lopen nu ‘het gouvernement’ niet meer in hun stad zetelde.²¹

Des te opmerkelijker is het dan ook dat regering en parlement vijf jaar later triomfantelijk naar het Binnenhof terugkeren. Op het eerste gezicht lijkt deze terugkeer wellicht een toevallig gevolg van het verloop der gebeurtenissen. Door met name het doortastende handelen van Gijsbert Karel van Hogendorp was de Restauratie immers *a priori* al een Haagse aangelegenheid. Wanneer we de ontwikkelingen in de periode 1813-1815 nader bekijken, blijkt de terugkeer naar het Binnenhof echter wel degelijk een bewuste keuze. Zo gaf Willem I in 1813 al herhaaldelijk aan niet in Amsterdam te willen resideren. Pas na langdurig aandringen van de Britse regering, die vooral vreesde voor de macht van de Amsterdamse bevolking, besloot Willem het stadhuis op de Dam als paleis te behouden.²² Het plan om een majestueus nieuw paleis op de plaats

19 Zie o.a. Z.A., *Brief van een heer uit Middelburg aan zijn vriend den heer L***** in Den Haag over de verplaatsing der koninklijke residentie naar Amsterdam* (Den Haag 1808) 5-7.

20 H. Boels, *Binnenlandse Zaken. Ontstaan en ontwikkeling van een departement in de Bataafse tijd 1795-1806. Een reconstructie* (Den Haag 1993) 25 en Roellevink, ‘Hete adem en koude kermis’, 22.

21 Albert Andriessen, ‘Den Haag 1807. Bevestigd als stad, afgedankt als residentie’, *Jaarboek Die Haghe 2007* (Den Haag 2007) 54-64, aldaar 62.

22 ‘Briefwisseling tussen Lord Clancarty aan Lord Castlereagh, 4-8 december 1813’, in: H. Brugmans (red.), *Van Raadhuis tot paleis. Documenten betreffende den overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis verzameld door prof. dr. H. Brugmans* (Amsterdam 1913) 206-207.

Afb. 1 De Eerste Kamer vergadert in de historische Trêveszaal op het Binnenhof (1844). De afbeelding is een variatie op een bekende achttiende-eeuwse prent van de zaal en wekt aldus nadrukkelijk een suggestie continuïteit met het ancien régime (Haags Gemeentearchief).

van het Binnenhof te bouwen en de Staten-Generaal onder te brengen in paleis Noordeinde zag de vorst evenmin zitten.²³ In plaats daarvan koos hij er voor zelf het uiterst bescheiden paleis Noordeinde te betrekken, dat door sommigen zelfs als ‘voor een majesteit onwaardig’ werd beschouwd. Niet alleen was dit namelijk de plek geweest waar hij al in de jaren voor de Bataafse Omwenteling al had gewoond, met dit paleis koos hij tevens voor een locatie die nauwelijks aanstoot kon geven en bovendien ook niet teveel herinnerde aan het oude stadhouderschap.²⁴ Ook andere onderdelen van het landsbestuur liet hij, indien dat mogelijk was, naar hun oude locaties op of rond het Binnenhof terugkeren. Zo kwamen de nieuwe Staten-Generaal terecht in de Trêveszaal, op de plaats waar eertijds de oude Staten-Generaal hun kwartier hadden gehad. Tijdens de opening van de eerste vergadering in 1814 werd dit gegeven van continuïteit nog eens nadrukkelijk vermeld, door er op te wijzen dat ‘in vroegere tijden de Staten-Generaal ook in deze vertrekken hadden vergaderd’.²⁵

Hoewel Willem I in bestuurlijke zin het door Lodewijk Napoleon ingeslagen pad volgde, koos hij wat de plaats van regering en parlement betreft dus overduidelijk voor aansluiting bij het verleden. Zijn keuze was een bewust herstel van de oude traditie, waarbij zowel de vorst als de rest van het landsbestuur in het neutrale Den Haag zetelde op gepaste afstand van het van oudsher republikeinsgezinde Amsterdam. Ik zou dan ook willen stellen dat, misschien nog meer dan het herstel der provincies of gebruik van oude benamingen als ‘Staten-Generaal’, de terugkeer naar het Binnenhof de politiek culturele restauratie die Willem I voor ogen had, diende te markeren. Of, in andere woorden, het was de beste illustratie van Van Hogendorps beroemde proclamatie: ‘Alle partijchap heeft opgehouden (...) De oude tijden komen wederom!’²⁶

²³ Nationaal Archief, Den Haag, Archief Ministerie van Binnenlandse Zaken, afdeling Waterstaat, 1814-1877 [2.04.07], inv. nr. 805, Rapport van de Hofcommissie aan koning Willem I (1815).

²⁴ Peter Wander, *Haagse huizen van Oranje. Vier eeuwen paleizen en huizen van de Oranjes in en om de residentie* (Den Haag 1981) 25.

²⁵ *Handelingen der Staten-Generaal*, 2 mei 1814.

²⁶ Proclamatie G.K. van Hogendorp in: H.T. Colenbrander, *Inlijving en Opstand* (Amsterdam 1913) 240.

Een paleis voor het parlement

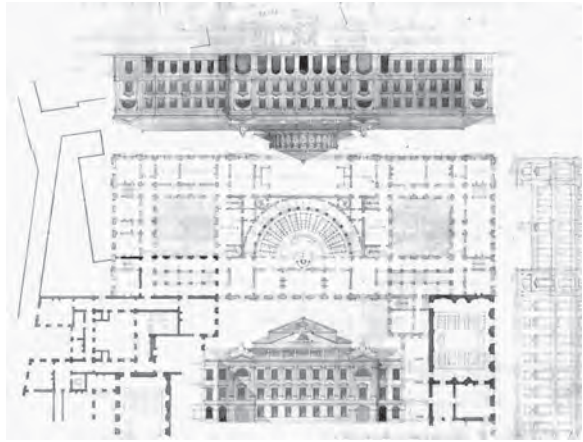
Dat de volksvertegenwoordiging vervolgens binnen een jaar tijd de Trêveszaal zou verruilen voor de andere kant van het Binnenhof, hing samen met de samenvoeging met de Zuidelijke Nederlanden. Na de samenvoeging was het aantal afgevaardigden namelijk dusdanig gestegen dat het parlement simpelweg niet meer in de Trêveszaal paste. Ook nu werd echter gezocht naar een oplossing die een zekere vorm van continuïteit suggereerde. Zo nam de nieuw gevormde Eerste Kamer de plaats in van de oude Staten-Generaal in de Trêveszaal en betrok de Tweede Kamer de voormalige vergaderplaats van de Nationale Vergadering, de oude balzaal van het stadhoudelijk paleis. Dat het parlement zich met deze verhuizing in de traditie plaatste van de revolutionaire Bataafse volksvergadering leek inmiddels niet meer te deren. Er werd wat betreft de inrichting zelfs openlijk verwezen naar de revolutionaire vergadering. Zo kwam de opstelling van 1815 grotendeels overeen met die van 1796. In beide gevallen zaten de parlementariërs in een op het zuiden gerichte u-vorm van groene bankjes. Waar in 1796 nog de voorzitterstafel stond, was twintig jaar later alleen de troon van de Koning geplaatst.²⁷ Anders dan in de Franse tijd, was de verhuizing tijdens de Restauratie overigens geen onderdeel van een breed gevoerde publieke discussie. Zowel vanuit de regering als de bevolking kwamen er nauwelijks reacties op het huisvestingsbeleid. De herinrichting van het Binnenhof vormde blijkbaar geen steen des aanstoots en werd stilzwijgend goedgekeurd. Waarschijnlijk precies zoals Willem I en de andere architecten van de Omwenteling gehoopt hadden.

Pas na de grondwetswijziging zou de plaats van parlement en regering opnieuw ter discussie komen te staan, allereerst eind jaren 1840 en vervolgens opnieuw in het midden van de jaren 1860. In 1849 liet het eerste liberale kabinet-Thorbecke namelijk een plan ontwerpen om zowel de Pleinzijde als de Buitenhofzijde van het Binnenhof te vervangen door twee identieke gebouwen in classicistische stijl.²⁸ Op deze manier hoopte men de politieke machten beter te scheiden en ruimte te bieden voor uitbreiding van de ministeries. Dit plan stuitte bij de betrokken partijen echter op dusdanige weerstand dat het geen doorgang vond en van tafel verdween. Het verzet kwam daarbij overigens van twee kanten. Volgens de opdrachtgevers bij Binnenlandse Zaken paste de classicistische stijl in het geheel niet bij een zelfbewuste overheid. Het ontwerp was in hun ogen teveel een goedkope nabootsing van het zeventiende-eeuwse stadspaleis: 'een kopie (...) waarvan smaak en sierlijkheid bij weinigen bijval vinden en zeer ongunstig afsteken bij de trotse gebouwen die het Plein

²⁷ Voor een vergelijking tussen de indeling van de zaal in 1796 en 1815, zie: Haags Gemeentearchief, 'Prent van de opening van de Nationale Vergadering gehouden in Den Haag op 1 maart 1796', Govert Kitsen (1797) (z.gr. 1139) en 'Het interieur van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op het Binnenhof', J.E. Marcus naar C. Andriessen (1815) (kl. B 196).

²⁸ Carmen Smits, 'Een nieuw regeringscentrum voor Nederland. Ontwerptekeningen van Johannes Craner, 1848-1866', *Kunstlicht* 20 (1999) 27-33, aldaar 27-28

Afb. 2 Een ontwerp van architect Johannes Craner voor het nieuw te bouwen Paleis der Staten-Generaal (1865), een initiatief van Thorbecke ter gelegenheid van de viering van vijftig jaar onafhankelijkheid en een poging het parlement in Nederland meer aanzien te geven (Nationaal Archief).

omgeven'.²⁹ De kritiek was kortom, dat het ontwerp niet overtuigend genoeg aansluiting vond bij het verleden en ten opzichte van de reeds bestaande architectuur vooral neergang en kleinburgerlijkheid uitdroeg. De conservatieven in de oppositie protesteerden daarentegen tegen de nieuwbouw in het algemeen. Volgens hen was het onder meer ongehoord dat het liberale kabinet zomaar overgingen tot de sloop van 'geschiedkundige monumenten', waarvan het land al 'zoo weinige zou hebben'.³⁰

Thorbeckes poging om ter viering van vijftig jaar onafhankelijkheid in 1863 een heus Paleis der Staten-Generaal te bouwen, dat 'de waardigheid van de wetgevende macht op gepaste wijze zou doen uitkomen', sneuvelde vervolgens eveneens.³¹ Ondanks de vele ontwerpen, het één nog grootser dan het ander, was ook nu de bouwstijl van het parlamentsgebouw het grootste struikelblok. Enerzijds wilde men namelijk een gebouw neerzetten dat de nieuwe positie van het parlement weerspiegelde, anderzijds moest dit nieuwe complex wel op een passende manier refereren aan het nationale verleden en de politieke verhoudingen zoals deze in het negentiende-eeuwse Nederland lagen. Juist deze dubbele eis bleek echter koren op de molen van tegenstanders van de nieuwbouw, uit met name de conservatieve en confessionele hoek. Zo meende de antirevolutionaire voorman Guillaume Groen van Prinsterer dat het parlement zichzelf met het nieuwe Paleis der Staten-Generaal teveel eer bewees en daarmee het koningshuis ten onrechte in zijn schaduw zou plaatsen. Door net als in 1849 voor een classicistische bouwstijl te kiezen die nadrukkelijk refereerde aan de architectuur uit de tijd van de 'ware vrijheid' van het midden van de Gouden Eeuw, leek de regering bovendien aansluiting te zoeken bij een verleden dat moeilijk viel te rijmen met de Oranjetraditie die in 1813 weer nieuw leven was ingeblazen. Mocht er een nieuw regeringscentrum komen, zo meende Groen

²⁹ Smits, 'Een nieuw regeringscentrum voor Nederland', 29.

³⁰ *Handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal*, 28 december 1849, 54.

³¹ Krul, 'Grote gebaren en een compromis', 216-219.

van Prinsterer, dan zou in de eerste plaats de historische band tussen Oranje en de politiek centraal moeten staan.³²

Deze tegengestelde visies op het nieuw te bouwen regeringscentrum en de verschillende visies op het vaderlandse verleden die daarmee gepaard gingen, legden de discussie over de nieuwbouw geheel lam. Temeer daar ook religie een steeds grotere rol in de discussie ging spelen. Zo had bijvoorbeeld de katholieke voorvechter voor monumentenzorg Victor de Stuers een hele andere visie op hoe het ideale regeringscentrum er uit diende te zien dan veel van zijn protestantse collega's. De impasse in het beleid ten aanzien van de huisvesting van het landsbestuur duurde meer dan een decennium voort. Toen midden jaren 1870 nog altijd geen enkel ontwerp erin geslaagd was alle partijen tevreden te stellen, besloot de regering uiteindelijk van het plan af te zien en het Binnenhof zoveel mogelijk in zijn huidige vorm aan de moderne tijd aan te passen

Zowel de eerder genoemde werken van Krul als Turpijn hebben, zoals gezegd, nauwgezette reconstructies van de discussie gegeven en uitgebreid laten zien welke bouwtechnische, politieke en praktische bezwaren nieuwbouw in de weg stonden. De vraag waarom de keuze voor behoud en aanpassing uiteindelijk voor de meeste partijen wel een acceptabele uitkomst was, komt bij beiden echter nog niet zozeer aan de orde. Toch is er in een aantal gevallen uit de kritiek wel op te maken waarom men rond het midden van de negentiende eeuw juist positief stond tegenover de bestaande situatie. Een goed voorbeeld is het optreden van één van de hardnekkigste tegenstanders van de afbraak van het Binnenhof, het Haagse Tweede Kamerlid Willem Wintgens. Deze over het algemeen gematigde parlementariër, die het liefst tussen de liberale en conservatieve uitersten door laveerde, koesterde een bijzondere interesse in het vaderlandse verleden en dan met name voor de stijl van politiek zoals die in Nederland was bedreven.³³ In zijn ogen was het landsbestuur in Nederland, in tegenstelling tot andere landen, namelijk grotendeels gekenmerkt geweest door kalmte en harmonie tussen verschillende politieke stromingen. Dat hij het Binnenhof als een soort monument voor deze typisch Nederlandse cultuur beschouwde, blijkt wel uit de rede waarmee hij op 6 april 1865 het behoud van de bestaande ruimten verdedigt. Volgens het Kamerlid waren de historische vergaderzalen namelijk 'de schoonste monumenten van onze geschiedenis'. Hier vergaderden de voorlopers van het huidige parlement en vond met niet alleen de oorsprong van het centrale gezag en 'het monarchistische beginsel', maar ook 'het andere beginsel, dat van de Oude Republiek en de provinciale soevereiniteit'. Het Binnenhof was evenzeer de plek van 'de Prinsen van Oranje', als de plek van 'Jan de Witt'.³⁴

De argumentatie van Wintgens voor het behoud van het Binnenhof was dan

32 *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, 1863-1864, bijlagen 228-229 en Aerts, 'Op gepaste afstand', 36.

33 J. Heemskerck Azn., 'Levensbericht van Willem Wintgens', in: *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, over het jaar 1895-1896* (Leiden 1896) 181-218.

34 *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, 6 april 1865, 798-799.

ook tweeledig. In de eerste plaats was hij van mening dat het regeringscentrum in zijn bestaande, vroegmoderne, vorm het glorieuze verleden het beste tot uitdrukking bracht. Het was een plaats, zoals rijksbouwmeester Cornelis Hendrik Peters het enkele jaren later zou verwoorden, ‘waaraan zich de schoonste en roemrijkste herinneringen van ons verleden hechten’.³⁵ Daarnaast was het Binnenhof ook zonder twijfel een nationale plek. De herinneringen die zich aan de gebouwen ‘hechten’ waren namelijk dierbaar voor zowel liberalen, als conservatieven, protestanten én katholieken. Had het complex in het verleden immers niet onderdak geboden aan zowel rechtschappen staatslieden als Johan van Oldenbarnevelt en Johan de Witt, als vrome edelen als prins Maurits, stadhouder-koning Willem III en de hertogen van Bourgondië?

Deze notie, dat historische gebouwen konden bijdragen aan de nationale eenheid in het land, kreeg gedurende de jaren zeventig steeds meer voet aan de grond. Vooral opiniestukken speelden in dit proces een rol. Zo veranderde het gezaghebbende tijdschrift *De Gids* na 1870 bijna tot een spreekbuis van de beweging voor het behoud van historisch erfgoed.³⁶ Ondanks dat de aandacht in deze artikelen zich vooral richtte op andere historische ‘gedenkteekenen’ zoals stadspoorten en kerktorens, paste het Binnenhof gezien zijn verleden en uiterlijk bij uitstek in het rijtje monumenten dat vanwege het ‘nationale belang’ behouden diende te worden. De gedachte van Wintgens dat het complex in zijn bestaande vorm een uniek exponent was van de Nederlandse cultuur, vond in deze jaren dan ook weerklank bij andere beleidsmakers en bewoners op het Binnenhof. Onder hen waren onder meer de eerdergenoemde Peters en De Stuers, maar ook mannen als griffier van de Tweede Kamer Daniel Veegens en diens collega, stenograaf Arnold Ising. Vanaf de jaren tachtig verschenen van hun hand een reeks historische publicaties die de geschiedenis van de gebouwen op het Binnenhof voor een breed publiek toegankelijk maakten en voortdurend het nationale belang onderstreepten dat de plek met zich meedroeg.³⁷ Hoewel er nog wel jarenlang gediscussieerd zou over de aanpassing en restauratie van de gebouwen, zou de plaats van het parlement in het laatste kwart van de eeuw dan ook niet meer ter discussie staan.³⁸ Integendeel, nadat de gedachte eenmaal algemeen geaccepteerd was, nam overigens ook de publieke belangstelling voor het Binnenhof in rap tempo en zorgden krantenartikelen, ansichtkaarten en foto’s er voor dat het complex en in het bijzonder de Ridderzaal in korte tijd uitgroeiden tot iconen van de Nederlandse politiek.

35 C.H. Peters, *De landsgebouwen te 's-Gravenhage. Rapport aan zijne excellentie den Minister van Waterstaat, Handel, Nijverheid II* (Den Haag 1891) 6.

36 Remieg Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw. Het tijdschrift De Gids* (Amsterdam 1997) 390-391.

37 A.L.H. Ising, *Het Binnenhof te 's-Gravenhage in plaat en schrift* (Den Haag 1879-1884); Daniel Veegens, *Verslag omtrent het onderzoek naar het aanwezig zijn van grafstenen of andere historische merkwaaardigheden in de voormalige hofkapel op het 's-Gravenhaagsche Binnenhof* (Den Haag 1879); V.E.L. de Stuers, *Het Binnenhof en 's landsgebouwen in de residentie* (Den Haag 1891) en Peters, *De landsgebouwen te 's-Gravenhage*.

38 Zie o.a. Krul, ‘Grote gebaren en een compromis’, 224-232.

Nationale plek van herinnering

Wanneer wij terugkijken op de geschiedenis van het Binnenhof in de negentiende eeuw zijn er duidelijk twee perioden te onderscheiden waarop de plaats van het parlement ter discussie stond. In de eerste plaats was dat de Franse tijd en de periode rondom de Omwenteling. Het belangrijkste punt van de discussie in deze jaren was de vraag waar het landsbestuur het beste kon zetelen: in Den Haag, de 'hoofdstad' Amsterdam of elders in het land. Het tweede moment waarop de plaats van parlement omstreden raakte, was in de twee decennia die volgden op de grondwetswijziging van 1848. Tijdens deze discussie was het niet zozeer de vraag waar het landsbestuur zetelde in geografische zin, maar vooral hoe de behuizing van regering en parlement er uit diende te zien. De uitkomst van deze beide kwesties was echter hetzelfde. In allebei de gevallen verkoos men uiteindelijk continuïteit boven verandering en werden de bestaande ruimten weliswaar aan de eisen van de tijd aangepast, maar niet wezenlijk van karakter veranderd.

Voortbouwend op de recente studies naar het Binnenhof, die de bovenstaande discussies al gedeeltelijk in kaart brachten, is dit artikel vooral een poging geweest om het behoud van het vroegmoderne complex te verbinden aan een specifieke politiek culturele context in de hoop zo alsnog iets te zeggen over de symboolfunctie van de plek. De vraag is dan ook hoe we op basis van het bovenstaande kunnen het beleid ten aanzien van de plaats van het parlement kunnen duiden.

In het geval van de keuze van Willem I om naar Den Haag terug te keren, is in de eerste plaats opvallend hoezeer de koning moeite doet om aansluiting te zoeken bij de periode van voor de Franse tijd. Hoewel hij zijn regime in staatkundig opzicht vrijwel geheel op Franse leest schoeit, steekt hij dit moderne bestuur in een ogenschijnlijk traditioneel jasje. Bestuursorganen nemen letterlijk de plaats van hun voorgangers in en zelf verkiest de nieuwe zijn oude woning, het 'majesteit onwaardige' Noordeinde, boven nieuwbouw. Daarnaast valt op dat het verleden waar het restauratiebeleid van Willem I verwijst, niet eenduidig is. Wat betreft de inrichting van het regeringscentrum, bouwt zijn bestuur voort op zowel tradities uit de oude Republiek als uit de Bataafse tijd. De keuze voor het Binnenhof lijkt dan ook niet zozeer een exponent te zijn van reactionaire politiek, maar veeleer een poging om politieke en ideologische tegenstellingen te overstijgen en verschillende visies op het eigen verleden bij elkaar te brengen. Door het Binnenhof te bestempelen als een nationale plaats en oude gebruiken uit verschillende perioden uit het verleden nieuw leven in te blazen schiep men een fysieke omgeving voor de politiek die voor vrijwel iedereen in het Koninkrijk herkenbaar en aanvaardbaar was. Door het van oudsher meer republikeinse Amsterdam als hoofdstad te handhaven, maar tegelijkertijd het dagelijks bestuur te laten terugkeren naar meer oranjegezinde Den Haag, behielden beide steden bovendien een voorname politieke positie zonder dat er sprake was van een duidelijk machtsverwicht.

Eenzelfde compromis vinden we in de tweede helft van de negentiende eeuw. Net als in het begin van de eeuw zijn ook nu grote staatkundige veranderingen en een scherpe ideologische tegenstelling de aanleiding om de plaats van het parlement ter discussie te stellen. Nadat de wens van het liberale kabinet om de staatsrechtelijke vernieuwing ook in fysieke vorm zichtbaar te maken door allerlei verzet niet haalbaar was gebleken, bood het verleden van het Binnenhof een uitkomst om de verschillende ideologische en architectonische visies bijeen te brengen. Door er op te wijzen dat de plek de bakermat vormde van de verschillende politieke tradities die Nederland rijk was en juist in zijn bestaande vorm het verbond tussen parlement en monarchie belichaamde, kregen de parlementsgebouwen een betekenis die aansloot bij de politiek van de negentiende eeuw. In plaats van het Binnenhof te bestempelen als een merkwaardig overblijfsel uit de vroegmoderne tijd, werd het complex in het laatste kwart van de eeuw juist gezien als een plaats die de verschillende pijlers waarop de Nederlandse bestuur rustte verenigde.

Concluderend kunnen we dan ook stellen dat de opmerkelijke continuïteit die de plaats van parlement in Nederland in de negentiende eeuw kenmerkt vooral gezien kan worden in het licht van een streven naar nationale eenheid. Waar het Binnenhof in tijden van polarisatie en vernieuwingsdrang ter discussie gesteld werd, vormde het omgekeerd op momenten dat men zocht naar eensgezindheid juist een monument van eendracht. Meer nog dan in de huidige historiografie naar voren is gekomen, hoort het Binnenhof daarom thuis in een reeks van negentiende-eeuwse plaatsen van herinneringen, waartoe bijvoorbeeld ook 'Naatje op de Dam' of het monument te Heiligerlee behoren. Plekken, namen en begrippen die, al dan niet verzonnen, aangepast of herontdekt, de herinnering aan het verleden levend diende te houden om zo de gemeenschapszin en het natiebesef te stimuleren. Door het vroegmoderne complex zowel in de jaren 1813-1815 als in het laatste kwart van de negentiende eeuw te behouden en bepaalde vergadertradities te cultiveren, lijkt men de destijds heersende geest van nationale conciliantie in steen hebben willen vatten. In dit licht lijkt de plaats van het Nederlandse parlement dus ook voor de negentiende eeuw een zekere spiegel functie te hebben gehad.

Diederik Smit (°Groningen 1983) studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij studeerde cum laude af op een scriptie over de symboolfunctie van het Torentje en de Trêveszaal in de Nederlandse politiek. Tijdens zijn studie was hij onder meer enkele jaren hoofdredacteur van Historisch Tijdschrift Groniek. Momenteel is Diederik verbonden aan de vakgroep Vaderlandse Geschiedenis van de Universiteit Leiden en werkt daar aan een proefschrift over de betekenis van de historische gebouwen op het Binnenhof in de politiek sinds 1813. Dit project wordt gefinancierd door de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, het Ministerie van Algemene Zaken en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Naast zijn onderzoek is hij tevens betrokken bij de opzet en coördinatie van het masterprogramma 'Het Politieke Debat'.

Emailadres: d.e.j.smit@hum.leidenuniv.nl